

อิทธิบาท 4 : หลักธรรมนำการบริหารสถานศึกษาสู่ความสำเร็จ

The Four Iddhipada : Principle Leading School Administration to Success

สายฟ้า หาสีสุข*

Saifa Haseesuk

รองผู้อำนวยการโรงเรียนมหาชัยพิทยาคม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาภาคพื้นถิ่น*

Deputy Director, Mahachai Pittayakhom School Kalasin Secondary Educational Service Area Office

*Corresponding Author, E-mail: sky.saifa20@gmail.com

Received: May 22, 2024

Revised: June 12, 2024

Accepted: June 19, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 กับการบริหารสถานศึกษาสู่ความสำเร็จตามพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักแห่งการบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมนำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินกิจการต่าง ๆ รวมถึงด้านการบริหารการศึกษา ประกอบด้วย 1) ฉันทะ ความรัก พอใจในสิ่งที่มีอยู่หรือสิ่งที่ทำ 2) วิริยะ เป็นความขยันหมั่นเพียรในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย 3) จิตตะ เป็นความเอาใจใส่พร้อมที่จะรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้น และ 4) วิมังสา เป็นการหมั่นตรวจตราหาเหตุผลเพื่อแก้ไขโดยใช้ปัญญา สถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเยาวชนของประเทศ จึงต้องมีการบูรณาการในการบริหารโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาให้เกิดความสมดุลในการขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จตามที่ตั้งหวัง

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4 การบริหารสถานศึกษา ความสำเร็จ

Abstract

This article aims to represent guidelines for implementing the Four Iddhipada to school administration for success followed by the Buddhist the principle showing of management that promote the work efficiency. The Four Iddhipada is the main principle leading to success in various business operations, including educational administrations, consisting of: 1) Chantha (love, satisfaction with what one has or what one has done), 2) Viriya (diligence in achieving one's goals), 3) Citta (attentiveness and readiness to take

responsibility for the results that will be occurred), and 4) Vimansa is the diligence in inspecting for reasons in order to solve them using wisdom. Schools play an important role in the development of the country's youth. Therefore, it is essential to be the integration in management using the Buddhist principle to promote the balance to mobilize to the expected success.

Keywords: *The Four Iddhipada, school administration, success*

บทนำ

หลักการจัดการศึกษาอันเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับทั่วโลกคือการจัดการศึกษาเพื่อคนทุกคน(Education for All) และทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education) นอกจากนี้ การจัดการศึกษาจะต้องคำนึงถึงอุดมการณ์สำคัญของการจัดการศึกษา ซึ่งสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษากล่าวไว้ว่า “อุดมการณ์สำคัญของการจัดการศึกษา คือ การจัดให้มีการศึกษาตลอดชีวิตและสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้” (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาการ, 2546) การจัดการศึกษาจึงเป็นการสร้างคุณภาพชีวิตและสังคม สำหรับการบริหารสถานศึกษาซึ่งเป็นองค์การทางการศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเยาวชนของประเทศให้เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพในอนาคต จึงต้องมีการบูรณาการในการบริหารโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาให้เกิดความสมดุลในการขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จตามที่มุ่งหวัง

พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักแห่งการบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานอย่างมหาศาล อันสามารถที่จะให้งานนั้นบังเกิดผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ที่เรียกว่า อิทธิบาทธรรม อันประกอบด้วย 1) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น 2) วิริยะ ความเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น 3) จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ และ 4) วิมังสา หมั่นพิจารณาสอบสวนหาเหตุผลในสิ่งนั้นให้กระจ่างชัด อิทธิบาทธรรม ทั้ง 4 ประการนี้ เป็นคุณเครื่อง หรือเครื่องมือให้เกิดการบรรลุถึงผลของการจัดการเรียนการสอน ในการปฏิบัติงานเชิงพุทธ โดยที่ในการทำงานกิจการทุกอย่างนั้น หากประยุกต์หรือนำหลักธรรมคืออิทธิบาทธรรม 4 มาประสานให้เป็นเนื้องานเดียวกันย่อมทำให้งานหรือหน้าที่ ที่ผู้หนึ่งผู้ใดกระทำอยู่นั้นมีคุณค่าขึ้นมา เช่น ในการปฏิบัติธรรมก็ดี ในการเล่าเรียนศึกษา หรือประกอบกิจการงานอื่นใดก็ดี เมื่อต้องการสมาธิ เพื่อให้กิจที่ทำนั้นดำเนินไปอย่างได้ผลดีก็พึงปลูกเร้าและชักจูงอิทธิบาทธรรม 4 อย่างนี้ให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่น นำขึ้นสักข้อหนึ่ง แล้วสมาธิความสุขสบายใจ และการทำงานที่ได้ผล ก็เป็นอันหวังได้เป็นอย่างมากกว่าจะเกิดมีตามมาเอง พร้อมกันนั้น การฝึกสมาธิหรือการปฏิบัติธรรมส่วนหนึ่งก็จะเกิดมีขึ้นในห้องเรียน ในบ้าน ในทุ่งนา ในการทำงาน และในสถานที่ทุก ๆ แห่ง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546)

สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ประกอบด้วยองค์การหรือหน่วยงานนานาชนิด ซึ่งองค์การเหล่านี้จะมีความผูกพันกับวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิด กล่าวคือ มนุษย์ถือกำเนิดในโรงพยาบาลได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษา และประกอบอาชีพทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชน ดังนั้น องค์การหรือหน่วยงานไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ แต่เป็นสิ่งที่มาตั้งแต่สมัยโบราณ องค์การมักเป็นที่รวมของงานและบุคคลที่ต่างมีหน้าที่รับผิดชอบต่างกันออกไปตามตำแหน่งและสิ่งที่รับผิดชอบของแต่ละบุคคล โดยงานจะสำเร็จบรรลุตามเป้าหมายหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับหลักการบริหารและการจัดการองค์การเป็นสำคัญ เมื่อใดก็ตามที่ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจ ในธรรมชาติขององค์การบริหารก็สามารถประยุกต์หลักการบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้ หลักการบริหารนั้นหากมองในแง่ของกลุ่มคนผู้บริหารจะต้องบริหารการโดยเน้นมนุษย์สัมพันธ์ แต่หากมองในแง่ของระบบผู้บริหารก็ควรเน้นความสำคัญในทุกส่วนขององค์การ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า องค์การจะประกอบด้วยงานและบุคลากรเสมอ ดังนั้น เมื่อผู้บริหารต้องการให้องค์การมีประสิทธิภาพพร้อมด้าน ผู้บริหารจึงต้องให้ความสำคัญกับทั้งสองด้านดังที่กล่าวข้างต้นควบคู่กันอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมนั่นเอง (สมคิด บางโม, 2561)

ดังนั้น ในบทความนี้จึงมุ่งนำเสนอผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ 1) ความหมายของการบริหารสถานศึกษา 2) ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา และ 3) การประยุกต์ใช้หลักธรรมอริยาสัจ 4 ในการบริหารสถานศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจนผู้ที่สนใจสามารถศึกษาและนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการบริหารสถานศึกษาและนำไปใช้ในเชิงวิชาการต่อไป

ความหมายของการบริหารสถานศึกษา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการบริหารสถานศึกษาจากนักวิชาการ นักการศึกษาได้เสนอไว้ว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง การดำเนินงานด้วยกระบวนการที่หลายคนเพื่อให้นักเรียนได้พัฒนาทุกด้านจนบรรลุตามจุดหมายของหลักสูตร และสามารถพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ พัฒนาสังคม ให้ดำรงชีวิตในสังคม เป็นไปด้วยความสงบสุข (ธีระ รุญเจริญ, 2553) เป็นการวินิจฉัยสั่งการ ควบคุม และการจัดการในเรื่องเกี่ยวกับงานหรือกิจการสถานศึกษา ทั้งการบริหารธุรกิจของสถานศึกษา โดยมุ่งให้บรรลุตามจุดหมายของสถานศึกษาที่ได้ตั้งไว้ ภาระหน้าที่ดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับครู นักเรียน บุคลากรอื่น ๆ ในสถานศึกษา (ปรัชญา เวสารัชช, 2554) โดยจะต้องอาศัยกระบวนการทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ผู้บริหารจะต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ ตลอดจนความสามารถในการติดต่อสื่อสารด้วยภาวะผู้นำมนุษย์สัมพันธ์ เพื่อบริหารงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จันทราณี สงวนนาม, 2553) ซึ่งกระบวนการบริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผน (planning) ประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ขององค์การ และการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย 2) การจัดการองค์การ (organizing)

แผนงานจะดำเนินการไปได้ด้วยดีก็ด้วยการจัดองค์การที่ดี ซึ่งประกอบด้วย การนำปัจจัยทางการบริหาร เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และวิธีการบริหารที่จะทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผล การจัดองค์การ จึงหมายถึง การนำเอาทรัพยากรทางการบริหารทุกประเภทมาบูรณาการเพื่อดำเนินการ 3) การจูงใจ (motivating) คือ การจูงใจที่จะช่วยให้พนักงานทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ การจูงใจในที่นี้หมายถึง การอำนวยความสะดวก (directing) การติดต่อสื่อสาร (communicating) และการเป็นผู้นำในการดำเนินการ (leading) 4) การควบคุมงาน (controlling) เป็นการติดตามและประเมินผลเพื่อเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานกับแผนที่ได้กำหนดไว้ว่า มีความเบี่ยงเบนไปจากความคาดหวังมากน้อยเพียงใด (koontz, & o'donnell, 2001) และจำแนกขอบข่ายและภารกิจการบริหารสถานศึกษาออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารงานวิชาการ ด้านการบริหารงานงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารงานทั่วไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

จากการศึกษาความหมายของการบริหารสถานศึกษา สรุปได้ว่า การดำเนินการของผู้บริหารสถานศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของสถานศึกษาได้กำหนดไว้ซึ่งเป็นการใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการตามขอบข่ายที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ประกอบด้วย 4 กลุ่มงาน ดังนี้ 1) การบริหารงานวิชาการ 2) การบริหารงานงบประมาณ 3) การบริหารงานบุคคล และ 4) การบริหารงานทั่วไป

ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาบุคลากรของประเทศเป็นความคาดหวังของสังคมที่จะนำบ้านเมืองสู่อารยประเทศ การบริหารสถานศึกษาจึงมีความสำคัญในการดำเนินงานตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาแห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ จะประสบผลสำเร็จได้ต้องอาศัยองค์การปฏิบัติ คือ สถานศึกษา ซึ่งหมายถึง การปฏิรูปหน้าที่ของผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา ให้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถดำเนินการตามแนวทางการจัดการศึกษาได้เป็นอย่างดีและผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้นำในการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) เป็นการบริหารจัดการที่มีระบบและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีดำเนินการ มีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการประเมินผลการศึกษาเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ (ปรัชญา เวสารัชช์, 2554) โดยการบริหารสถานศึกษาเป็นบทบาทของผู้บริหารในการสั่งการ การควบคุมดูแลงานและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นภาระหน้าที่ของสถานศึกษา เพื่อให้การปฏิบัติงานเหล่านั้นนำไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลในการจัดการศึกษาให้ตรงเป้าหมายทุกประการ การกระทำของผู้นำในการเปลี่ยนแปลง จูงใจให้บุคคลปฏิบัติงานตามแนวปฏิรูปการศึกษาที่คาดหวัง (Good, 1973) เพื่อให้มุ่งไปสู่การบรรลุความต้องการในผลงานระดับสูง สามารถนำบุคลากรผู้ได้บังคับบัญชาปฏิบัติงานให้ได้รับความสำเร็จตาม

ภารกิจอย่างรวดเร็ว ต้องสนับสนุนการปฏิบัติงานของครูในด้านอื่น ๆ ด้วย (วิชัย ต้นศิริ, 2547) นอกจากนี้ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องบริหารกิจการตามขอบข่ายของกระทรวงศึกษาธิการกำหนดแล้ว ยังมีภารกิจของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ต้องแสดงบทบาทและภารกิจของผู้นำ ดังต่อไปนี้ 1) เป็นผู้นำทางการศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบในความก้าวหน้าทางวิชาการโดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับสมาคมวิชาชีพของตน รู้จักผลิตและใช้งานวิจัยเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา แสดงให้เห็นว่าจุดหมายของโรงเรียนย่อมเหนือกว่าจุดหมายของตนเอง รู้จักใช้คนให้เหมาะกับงาน เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม มีความเชื่อมั่นและเชื่อในศักดิ์ศรีของผู้ร่วมงาน รู้จักวิธีที่จะขอคำปรึกษาจากคนอื่น ห่วงใยสวัสดิภาพของเพื่อนร่วมงาน มีความศรัทธาในวิชาชีพของตนเอง 2) สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เนื่องจากสถานศึกษาเป็นสถาบันทางสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้น โรงเรียนควรให้บริการสังคมและสังคมควรได้ช่วยเหลือสนับสนุนโรงเรียนด้วย 3) เป็นผู้นำในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์เพื่อการศึกษา ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์ บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนอาคารสถานที่ เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปด้วยความสะดวกและเกิดประโยชน์สูงสุด และ 4) รู้จักประเมินผลงานของตนเอง ผู้บริหารโรงเรียนมีหน้าที่ปฏิบัติเฉพาะงานประจำวันเท่านั้น ยังต้องมีความเป็นผู้นำและส่งเสริมการเรียนการสอน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องประเมินบทบาทของตนเองอยู่เสมอ (Jones, 1969)

จากการศึกษาความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาจากนักวิชาการ นักการศึกษา จะเห็นได้ว่า การบริหารสถานศึกษา มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นผู้บริหารสถานศึกษาต้องแสดงบทบาทของผู้นำในการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ มีแนวทางการบริหารจัดการที่มีระบบ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการอย่างสร้างสรรค์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย และที่สำคัญการบริหารสถานศึกษาเป็นการพัฒนาและส่งเสริมให้เยาวชนรวมทั้งบุคลากรมีคุณธรรม จริยธรรม สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขท่ามกลางความผันแปรในยุคโลกาวิวัตน์

การประยุกต์ใช้หลักธรรมอิทธิบาท 4 ในการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษาท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและความเจริญทางด้านเทคโนโลยีอย่างไม่หยุดยั้ง จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ นำไปสู่ประสิทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยสังคมไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและประคับประคองให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักศีลธรรมในการบริหารสถานศึกษาก็เช่นเดียวกัน จึงต้องอาศัยหลักธรรมอิทธิบาท 4 หลักพุทธวิธีเพื่อการบริหารองค์การให้มุ่งสู่ความสำเร็จอันเป็นเป้าหมายสูงสุดขององค์การ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสหลักพุทธวิธีการบริหารอันจะเป็นแนวทางในการบริหารองค์การให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งในหลัก

พุทธวิธีทางพระพุทธศาสนาที่ผู้บริหารควรมีในการบริหารองค์การนั้น ประกอบด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า อิทธิบาท 4 ซึ่งปรากฏในสุตตันตปิฎกทีฆนิกายมหาวรรคว่า “พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท 4 ประการนี้ และเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้ความสำเร็จ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) มี 4 อย่าง ได้แก่ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้ง่ายตามลำดับว่า มีใจรักพากเพียรทำเอาจิตฝึกฝนใช้ปัญญาสอบสวน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2548) โดยจะได้นำเสนอแนวทางในการประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษา ดังนี้

1. ฉันทะ ความพอใจ การบริหารสถานศึกษาเป็นภารกิจที่ต้องรับผิดชอบทั้งผู้เรียน ครู และบุคลากร ผู้บริหารสถานศึกษาต้องรับผิดชอบในการบริหาร เมื่อก้าวเข้าสู่ตำแหน่งต้องมีความพอใจที่จะดำเนินการให้บรรลุตามเป้าหมายของภารกิจนั้นหมายถึง ต้องมีความเต็มใจที่จะรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการไม่ว่าจะสำเร็จหรือล้มแล้ว ผู้บริหารองค์การจำเป็นต้องพอใจในงานที่ตนเองบริหารอยู่ หากผู้บริหารองค์การขาดฉันทะ คือ ไม่ได้รักในงานของตน จะนำไปสู่ความล้มเหลวทั้งหน้าที่การงานของตนและความล้มเหลวขององค์การได้ ผู้บริหารที่ดีต้องมีฉันทะ คือ ผู้บริหารต้องรักในงานของตนอยู่เสมอเพื่อให้ตนมีจิตฝึกฝนที่จะให้งานของตนนั้นบรรลุผลสำเร็จ ผู้บริหารจึงต้องทำในสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง และมีความสุจริต ยุติธรรมเพียรทำในงานให้สำเร็จ ด้วยความรักในงาน รักในองค์กร และรักผู้ร่วมงาน มีความเต็มใจในการช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานในหน่วยงาน มีความปรารถนาดีต่อสิ่งที่ทำ ผู้บริหารก็จะทำให้องค์การนั้นประสบความสำเร็จได้ (พระโฆสิต โฆสิตธมโม, 2564)

2. วิริยะ ความเพียร ผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งเป็นผู้นำขององค์การต้องมีความมุ่งมั่น มุมานะที่จะนำพาองค์การไปสู่ความสำเร็จ ความขยันหมั่นเพียรเป็นคุณสมบัติของผู้นำที่ดี คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาความรู้อยู่เสมอ มีความขยันหมั่นตรวจตราการดำเนินงานอยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้แก้ไขข้อผิดพลาดได้ทันท่วงที ดังที่มีนักวิชาการเสนอว่า วิริยะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับ ฉันทะดังนั้นการจะขยันหมั่นเพียรทำงานให้สำเร็จได้ต้องสร้างฉันทะให้มาก พากเพียรทำรักแล้วต้องขยันความขยันคือภาคปฏิบัติของการความรัก ความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความชำนาญก็จะไม่เกิด (พระมหาจุลชัย วชิรเมธี, 2561)

3. จิตตะ ความคิดจดจ่อ เป็นการบริหารสถานศึกษาแบบมีเป้าหมาย ผู้บริหารจึงต้องมีภาวะผู้นำและใช้การบริหารเชิงกลยุทธ์ในการบริหารจัดการมุ่งไปสู่เป้าหมาย เพราะการบริหารเชิงกลยุทธ์เป็นจุดบรรจบของความรู้สาขาต่าง ๆ ในวิชาการบริหารกับพลังแห่งข้อมูลข่าวสาร เพื่อกำหนดขึ้นเป็นนโยบายที่หนักแน่นแม่นยำ เป็นระบบบริหารที่มีวิวัฒนาการมาจากระบบธุรกิจ ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้

ได้กับองค์การไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก รัฐหรือเอกชน และจำเป็นต่อการบรรลุผลสำเร็จขององค์การด้วย ดังนั้น การบริหารที่ดีและต้องการประสบความสำเร็จในอนาคตจะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาการบริหารเชิงกลยุทธ์ การนำหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารเชิงกลยุทธ์มาใช้ในการบริหารสถานศึกษา จะช่วยให้การจัดการศึกษามีคุณภาพ และมาตรฐานตามที่ต้องการได้ ซึ่งการบริหารเชิงกลยุทธ์จะให้คำตอบพื้นฐานสำคัญแก่ผู้บริหาร คือ เราจะทำอะไรเราจะกระทำเพื่อใคร เราจะต้องบรรลุเป้าหมายอะไร และเราจะบรรลุเป้าหมายอย่างไร (สมยศ นาวิการ, 2545) การบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ ประกอบด้วย ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (environment analysis) ขั้นที่ 2 การจัดวางทิศทางขององค์การ (establishing organizational direction) ขั้นที่ 3 การกำหนดกลยุทธ์ (strategy formulation) ขั้นที่ 4 การปฏิบัติงานตามกลยุทธ์ (strategy implementation) และขั้นที่ 5 การควบคุมและประเมินกลยุทธ์ (strategy control) (ณัฐพันธุ์ เขจรนันท์, 2555) ด้วยการบริหารเชิงกลยุทธ์ เป็นการกำหนดทิศทางหรือวิถีทางในการดำเนินงานขององค์การเพื่อให้งานบรรลุผลตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งการกำหนดแนวทางหรือทิศทางในการดำเนินงานนั้น ผู้บริหารจำเป็นต้องทำการวิเคราะห์และประเมินปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกองค์การ เพื่อจัดทำแผนงานดำเนินงานที่เหมาะสมที่สุด เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ (สุธรรม ธรรมทัศน์านนท์, 2558) การบริหารงานต้องมีความหนักแน่นและมีความคิดสร้างสรรค์ในการบริหารจัดการองค์การการบริหารองค์การคงไม่ได้ราบรื่นตลอดเวลา ผู้บริหารจึงต้องมีความหนักแน่นในแผนที่วางไว้ยึดมั่นในข้อบังคับกฎระเบียบ กติกาองค์การ และมีความคิดสร้างสรรค์เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนเกิดความมั่นใจในแนวทางขององค์การ และก่อให้เกิดความทุ่มเทในการทำงาน เพื่อสนององค์การแต่หากองค์การที่ผู้บริหารขาดความหนักแน่น ไม่มีความคิดสร้างสรรค์ ผู้ปฏิบัติงานก็จะเกิดความท้อแท้ และไม่มีแรงจูงใจในการปฏิบัติ และสุดท้ายองค์การก็อาจไม่บรรลุตามแผนที่วางไว้ (วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ, 2562)

4. วิมังสา การสอบสวนไตร่ตรองเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการบริหารสถานศึกษาผู้บริหารที่ดีต้องมีการตรวจสอบผลการดำเนินงานอยู่เป็นประจำเมื่อพบข้อบกพร่องจะได้รับแก้ไข เพราะหากปล่อยไปจะทำให้เป็นอุปสรรคในการทำงาน เช่น เมื่อมีการมอบหมายสั่งการบุคลากร ต้องมีการติดตามผลเป็นระยะ ทั้งก่อนดำเนินการ ขณะดำเนินการ และหลังจากดำเนินการเสร็จสิ้น ความไตร่ตรองหรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิธีแก้ไขปรับปรุง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2548) ประกอบด้วย 1) การใช้ปัญญาคิดวิเคราะห์ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ 2) การใช้ปัญญาคิดวิเคราะห์ตามครรลองคลองธรรม และ 3) การแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องและพัฒนาในการเรียนด้วยปัญญา จำจะมาซึ่งการบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพ (โสภณ บัวจันทร์, 2562)

สรุป

การบริหารสถานศึกษาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาวิวัตน์ที่มีความเจริญทางวัตถุอย่างรวดเร็ว ซึ่งการบริหารเป็นการดำเนินการของผู้บริหารสถานศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในทุก ๆ ด้าน มีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบในความก้าวหน้าทางวิชาการโดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับสมาคมวิชาชีพของตน รู้จักผลิตใช้งานวิจัย และสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาต้องแสดงบทบาทของผู้นำในการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ สิ่งสำคัญผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งเป็นผู้นำทางการศึกษาต้องมีการบริหารจัดการองค์การเพื่อมุ่งไปสู่ความสำเร็จควบคู่กับการพัฒนาจิตใจทั้งตัวผู้เรียน บุคลากร และผู้บริหาร หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอริยสัจ 4 จึงเป็นวิถีทางแห่งการปฏิบัติของผู้บริหารยุคใหม่พึงกระทำ ประกอบด้วย ฉันทะ มีความพอใจในสิ่งที่ตนเลือกและพร้อมอุทิศตนในการดำเนินการไม่ลังเลสงสัย วิริยะ ผู้บริหารต้องความเพียรในการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิผล จิตตะ มีความคิดจดจ่อเอาใจใส่อย่างเต็มที่ มีการบูรณาการด้วยการบริหารเชิงกลยุทธ์เข้ามาใช้ควบคู่กับหลักธรรม และวิมังสา หมั่นตรวจสอบตรวจตราเพื่อแก้ไขข้อผิดพลาด หากผู้บริหารสถานศึกษามีการนำหลักธรรมอริยสัจ 4 ประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาในยุคโลกาวิวัตน์ จะส่งผลให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมุ่งไปสู่ประสิทธิผล คือเกิดความสำเร็จอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- จันทร์ธานี สงวนนาม. (2553). *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). บัณฑิตวิทยาลัย.
- ณัฐพันธุ์ เขจรนันท์. (2555). *การจัดการเชิงกลยุทธ์*. ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ธีระ รุญเจริญ. (2553). *ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษา ยุคปฏิรูปการศึกษาเพื่อปฏิรูปรอบ 2 และประเมินภายนอกรอบ 3*. ข้าวฟ่าง.
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2554). *หลักการจัดการศึกษา*. ภาพพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 10). โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2547). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)* (พิมพ์ครั้งที่ 11). โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 13). บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี. (2551). *คนสำราญงานสำเร็จ*. อมรินทร์.

- พระโฆสิต โขสิตธมโม. (2564). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จ. *วารสารธรรมวัตร*, 3(1), 47.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.
- วิชัย ต้นศิริ. (2547). *วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สถาบันนโยบายศึกษา.
- วีระพงศ์ เกียรติไพรยศ. (2562). อิทธิบาทธรรมกับการบริหารองค์การ. *วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 2(1), 56-62.
- สมคิด บางโม. (2561). *องค์การและการจัดการ*. บริษัทวิทย์พัฒน์.
- สมยศ นาวิการ. (2545). *การบริหารและพฤติกรรมองค์การ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). บรรณกิจ 1991.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *การดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ปฏิรูปการศึกษา*. โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. (2546). *ระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. พิมพ์ดี.
- สุธรรม ธรรมทัศน์. (2558). *หลักการ ทฤษฎีและนวัตกรรมการบริหารการศึกษา*. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- โสภณ บัวจันทร์. (2562). การนำหลักอิทธิบาทธรรมไปประยุกต์ใช้ในการเรียนของนิสิต วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี. *วารสารนิติศาสตร์และสังคมท้องถิ่น*, 3(2), 32 -33.
- Good, V. (1973). *Dictionary of education*. McGraw Hill.
- Jones, G. N. (1969). *Planned organizational change: A study in change dynamics*. Frederick a Praeger.
- Koontz, H., & O'Donnell, C. (2001). *Essentials of management* (3rd ed.). TATA.